

SPORT JAKO NARZĘDZIE JEDNOCZESNEGO ZAPOBIEGANIA I KREOWANIA RÓŻNIC ORAZ NIERÓWNOŚCI SPOŁECZNYCH

Sport jest płaszczyzną aktywności ludzkiej, która może determinować życie jednostki i całych społeczności. O ile początkowo był on formą rozrywki i spędzania wolnego czasu, to obecnie jego zawodowa odmiana jest również sposobem zarabiania pieniędzy. Nie ma to jednak wpływu na fakt, że sam z siebie sport nie jest moralnie ani dobry, ani zły. Pozostaje otwarty zarówno na twórczą, jak i destrukcyjną działalność człowieka. To od człowieka zależy, jakimi wartościami zostanie wypełniony czas wolny poświęcany na sport¹. Znajduje to swoje odzwierciedlenie w rzeczywistości sportu, który jest jednocześnie narzędziem zapobiegania, jak i kreowania różnic oraz nierówności społecznych. Poprzez sport można budować społeczność, jak i działać na jej niekorzyść.

Nierówności społeczne uważane są przez niektórych badaczy za podstawową przyczynę agresywnych zachowań kibiców w związku z wydarzeniami dotyczącymi zawodów sportowych. Za poglądem takim opowiada się m.in. Ian Taylor, który odwołuje się do walki toczonej w sporcie między klasą robotniczą a burżuazyjną. Bazując na rozwijającym się w drugiej połowie XX wieku chuligaństwie stadionowym w Wielkiej Brytanii, Taylor stwierdza, że jego przyczyną była postępująca komercjalizacja sportu, a co za tym idzie uczynienie z niego jednej z gałęzi biznesu i sposobu na zarabianie wielkich pieniędzy².

Sport, którego cele przybrały charakter merkantylny, został odcięty od swoich korzeni, od wartości na podstawie których był tworzony, wzrastał oraz się rozwijał. W odniesieniu do Wielkiej Brytanii korzenie te miały sięgać do środowisk robotniczych. Wraz z postępującą komercjalizacją i przekształceniem sportu w źródło ogólnoswiatowej rozrywki, został on zawłaszczony przez klasę średnią. Jej przedstawiciele zawłaszczyli więc rozrywkę klasy robotniczej. Nie bez znaczenia jest fakt, że przez robotników kluby – najczęściej piłkarskie – uznawane były za wyraz i przedstawicielstwo lokalnej społeczności. Wynikało

1 M. Ostrowski (1996) *Duszpasterstwo wobec problemu wolnego czasu człowieka. Aspekt moralno-pastoralny ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień turystyki*, Kraków, s. 142.

2 I. Taylor (1971) *Football mad: A speculative sociology of football hooliganism*. W: E. Duning [red.] *The Sociology of Sport: A Selection of Readings*, London, s. 352-377.

to m.in. z faktu, że większość pracowników klubów pochodziła z najbliższego otoczenia, które składało się głównie z przedstawicieli klasy robotniczej. W konsekwencji kluby traktowane były jako przejaw lokalnej wspólnoty, która tworzona była przez zawodników, trenerów, pracowników klubu oraz kibiców.

Wraz ze wzrostem nastawienia na cele materialne, lokalna struktura klubów zaczęła być naruszana przez osoby spoza niej. Dostrzegały one możliwość przekształcenia sportu w biznes. Jednocześnie postępująca komercjalizacja, miała doprowadzić do rozluźnienia związku między klubem a lokalną społecznością. W tej sytuacji przejawem protestu klasy robotniczej przeciwko takiemu stanowi rzeczy, przeciwko działaniom klasy średniej, ma być właśnie chuligaństwo stadionowe³.

Komercjalizacja sportu jest współcześnie jednym z jego największych zagrożeń. Uderza ona w istotę samego sportu i sprowadza go do sposobu zarabiania pieniędzy. W konsekwencji następuje odejście od podmiotowego traktowania osób zaangażowanych w sport i zastąpienie go przedmiotowym. W takiej perspektywie postrzegania, człowiek-sportowiec i człowiek-kibic staje się tylko narzędziem, które ma prowadzić do realizacji celów merkantylnych. Komercjalizacja doprowadziła do sytuacji, w której w wielu przypadkach człowiek przestał być centrum sportu. Jego miejsce zostało zastąpione przez sukces i widowiskowość zmagania sportowych. A wszystko w celu osiągnięcia korzyści materialnych.

Motorem napędzającym przekształcenie sportu w gałąź biznesu pozostają media masowe. W pewnych przypadkach istnienie niektórych dyscyplin sportowych uzależnione jest od zainteresowania nimi mediów. Zawody sportowe, które nie zaistnieją w mediach, pozostają praktycznie poza sferą zainteresowania sponsorów i kibiców, a co za tym idzie stają się nieracjonalne z finansowego punktu widzenia. O sile mediów i możliwościach kreowania przez nie nierówności świadczy fakt, że zdecydowanie częściej to sport dostosowuje się do wymagań i potrzeb mediów, a nie media do potrzeb sportu.

Siła mediów – z naciskiem na media audiowizualne – i ich wpływ na współczesny sport jest na tyle znacząca, że zawody sportowe, które nie pojawiają się w mediach, cieszą się zainteresowaniem jedynie niewielkiej grupy pasjonatów. W celu zapobiegania takim sytuacjom w wielu dyscyplinach sportu wprowadzono modyfikacje przepisów gry, tak aby zmagania sportowców uczynić bardziej atrakcyjnymi dla widzów, dopasować je do telewizyjnej ramówki czy znaleźć miejsce na reklamy⁴. Nie może więc dziwić, że coraz częściej mówi się o supermarketyzacji i kierowaniu się przez sport logiką konsumpcjonizmu⁵.

3 P. Piotrowski (2000) *Szalikowcy. O zachowaniach dewiacyjnych kibiców sportowych*, Toruń, s. 65.

4 R. Marchwiany (2009) *Sport w mediach. Konteksty społeczne i kulturowe*, Wrocław, s. 101-112.

5 D. Antonowicz, T. Szlendak, R. Kossakowski (2012) Piłkarz jako marka i peryferyjny kibic jako aborygen. O wybranych społecznych konsekwencjach komercjalizacji sportu, *Kultura i Społeczeństwo*, nr 3/2012, s. 3-26.

Odejście od stawiania człowieka w centrum sportu, a wprowadzenie w to miejsce wartości materialnych, doprowadziło do wykreowania kolejnej płaszczyzny nierówności społecznych. Jej przejawem jest wykształcenie się sportowych idoli, których sukces sportowy niemal nierozzerwalnie złączony jest z sukcesem finansowym. W niektórych przypadkach dochodzi jednak do sytuacji, w której kreowanie sportowych bohaterów, którzy nie odnoszą sukcesów, ale ze względu na stojących za nimi sponsorów, urastają do rangi sportowych herosów.

Nastawienie na realizowanie celów finansowych może doprowadzić jednak do sytuacji, w której sportowiec odnoszący sukcesy stanie się niewolnikiem swoich sponsorów. Ci zaś traktują go w sposób przedmiotowy jako swój produkt, który ma promować oraz uwiarygadniać ich markę. Przykładem potwierdzającym taką praktykę są wydarzenia z finałowego meczu mistrzostw świata w piłce nożnej, które w 1998 r. odbywały się we Francji. W finałowej potyczce Francja zmierzyła się z Brazylią. Na boisku pojawił się ówczesny gwiazdor *canarinhos* Ronaldo, ale zagrał słabo. Wkrótce okazało się, że przed meczem finałowym zawodnik doznał ataku padaczki, a w meczu wystąpił tylko ze względu na obowiązujący go kontrakt z jedną z firm produkujących sprzęt sportowy. Nie chciała ona pozwolić, by najważniejszy mecz na świecie odbył się bez jej największej gwiazdy⁶.

W skrajnych sytuacjach nierówność społeczna związana ze sportowymi herosami może nie sprowadzać się tylko do ich przedmiotowego traktowania, jako narzędzi, które mają prowadzić do osiągnięcia zysków finansowych. Nierówności i różnice przejawiają się także w sposobie, w jaki traktowani są niektórzy ze sportowców. Szczególny status przypisywany jest przez kibiców jednostkom, które nie tylko osiągają sukcesy sportowe, ale także posiadają charyzmę oraz dokonują czynów szczególnie wysoko ocenianych w danej społeczności. W takiej sytuacji sportowiec nie tylko może stać się idolem i herosem, ale zostać w swoisty sposób „przebóstwiony” i być traktowanym jak bóg. Sytuacja taka spotkała argentyńskiego piłkarza Diego Maradonnę, którego kibice traktują jak boga i doprowadzili do założenia kościoła *Iglesia Maradoniana*. Jego wyznawcy uznają Maradonnę za boga oraz celebują uroczystości wzorowane na religijnych obrzędach⁷. W mniejszej skali w podobny sposób traktowany był polski bramkarz Artur Boruc w czasie, gdy był zawodnikiem szkockiego klubu Celtic Glasgow⁸.

Sport nie musi być jednak tylko tym aspektem rzeczywistości, w którym promowane są nierówności społeczne oraz pogłębiane różnice. Analiza świata sportu dostarcza wielu przykładów, które potwierdzają, że może być on na-

6 http://sportsillustrated.cnn.com/soccer/world/events/1998/worldcup/news/1998/07/15/ronaldo_hotel/ (dostęp: maj 2013).

7 T. Janus (2009) Kiedy sport staje się religią, *Warszawskie Studia Pastoralne*, nr 10/2009, s. 71-87.

8 *Ibid.*

rzędziem do zwalczania nierówności oraz zapobiegania różnicom. Zwrócić tu trzeba uwagę na działania podejmowane przez sportowców, związki sportowe oraz kibiców. Poniżej przedstawiono przykłady działań podejmowanych przez zawodowych czynnych lub byłych sportowców, którzy zamiast przeznaczać pieniądze na kolejne dobra materialne, wolą zaoferować coś społeczeństwu. Znani sportowcy, najczęściej tzw. gwiazdy medialne, wykorzystują swoją popularność do realizacji szczytnych celów. Nazwiska znanych sportowców przyciągają sponsorów oraz indywidualnych darczyńców, którzy wspierają ich akcje. Wymienić tu można następujące inicjatywy:

- MG 13 – fundacja prowadzona przez polskiego koszykarza Marcina Gortata, który gra w drużynie NBA (*National Basketball Association*) Phoenix Suns. Celem fundacji jest pomoc utalentowanym sportowcom, którzy nie mają środków na rozwój swojego talentu i pasji⁹

Kierowca Bezpieczny – fundacja prowadzona przez polskiego kierowcę rajdowego Krzysztofa Hołowczyca. Celem fundacji jest działanie, które ma poprawić bezpieczeństwo na polskich drogach oraz wykształcić dobrych kierowców¹⁰.

Wystarczy chcieć – fundacja kierowana przez Adama i Izabelę Małyszów. Celem fundacji jest wspieranie młodych sportowców, którzy ze względów finansowych mają problemy z uprawianiem sportu¹¹.

The Didier Drogba Foundation – fundacja prowadzona przez pochodzącego z Wybrzeża Kości Słoniowej napastnika tureckiej drużyny Galatasaray Didiera Drogbę. W przeciwieństwie do fundacji działających w Polsce, których celem jest głównie pomoc młodym sportowcom, fundacja Didiera Drogby stara się zapewnić wszystkim mieszkańcom Wybrzeża Kości Słoniowej podstawową opiekę lekarską oraz dostęp do edukacji poprzez budowanie szkół¹².

Magic Johnson Foundation – fundacja prowadzona przez byłego koszykarza NBA Earvin’a „Magic” Johnson’a, której celem jest walka z wirusem HIV oraz AIDS. W roku 1991 Earvin Johnson ogłosił, że zaraził się wirusem HIV. W tym samym roku założył też fundację, której celem jest działanie na rzecz rozwoju lokalnych społeczności i programów edukacyjnych, zdrowotnych i społecznych w społecz-

9 Szczegółowe informacje o działaniach podejmowanych przez Fundację MG13 można znaleźć na jej stronie internetowej <http://mg13.com.pl/fundacja-mg13/> (dostęp: maj 2013).

10 Szczegółowe informacje o działaniach podejmowanych przez Fundację „Kierowca Bezpieczny” można znaleźć na jej stronie internetowej <http://www.kierowcabezpieczny.pl/> (dostęp: maj 2013).

11 Szczegółowe informacje o działaniach podejmowanych przez Fundację „Wystarczy Chcieć” można znaleźć na jej stronie internetowej <http://www.fundacjamalysz.pl/> (dostęp: maj 2013).

12 Szczegółowe informacje o działaniach podejmowanych przez fundację „The Didier Drogba Foundation” można znaleźć na jej stronie internetowej <http://www.thedidierdrogbafoundation.com/> (dostęp: maj 2013).

nościach zróżnicowanych pod względem etnicznym oraz zwiększanie wśród ludzi świadomości o HIV i AIDS¹³.

Fundación Rafa Nadal – fundacja prowadzona przez tenisistę Rafaela Nadala. Założona w 2007 r. fundacja ma na celu pomoc potrzebującym dzieciom i młodzieży, którzy są zagrożeni wykluczeniem z życia społecznego. W działaniach realizowanych w ramach fundacji, sport traktowany jest jako podstawowy element, który umożliwia integrację ze społeczeństwem¹⁴.

Fundação Luís Figo – fundacja prowadzona przez byłego portugalskiego piłkarza Luísa Figo, zawodnika m.in. FC Barcelona oraz Realu Madryt. Do jej zadań należy niesienie pomocy dzieciom jako najbardziej niewinnym i najbardziej poszkodowanym istotom na świecie¹⁵.

W świecie sportu podejmowane są także inicjatywy, których celem jest wytworzenie zaplecza naukowego dla sportu. Ma to doprowadzić do sytuacji, w której sport nie będzie tylko traktowany jako aktywność fizyczna, ale także stanie się sposobem do zrozumienia człowieka. Aktywna działalność intelektualna związana ze sportem ma także uchronić go przed odejściem od jego podstawowych założeń. W Polsce dogłębną analizę sportu przeprowadza m.in. SALOS RP w serii sympozjów naukowych oraz publikacjach. Ze znaczenia intelektualnego zaplecza dla sportu, zdają sobie sprawę także władarze międzynarodowych organizacji sportowych. Większość z nich przeznaczają środki na prowadzenie badań naukowych, których celem jest próba zrozumienia mechanizmów kierujących sportem oraz uczynienie z niego płaszczyzny porozumienia między ludźmi. Granty lub stypendia badawcze fundują m.in. UEFA (*UEFA Research Grant Programme*¹⁶), FIFA (*João Havelange Research Scholarship*¹⁷), IAAF (*IAAF B-Scholarships*¹⁸) i MKOl (*IOC University Relations*¹⁹).

Poprzez sport szansę na realizację swoich marzeń i integrację ze społeczeństwem mogą dostać ludzie, spychani na margines w codziennym życiu. W tej sytuacji mamy do czynienia z próbami zwalczania nierówności. Przykładem takich działań są imprezy sportowe organizowane w ramach:

13 Szczegółowe informacje o działaniach podejmowanych przez fundację „Magic Johnson Foundation” można znaleźć na jej stronie internetowej <http://magicjohnson.com/foundation/> (dostęp: maj 2013).

14 Szczegółowe informacje o działaniach podejmowanych przez fundację „Fundación Rafa Nadal” można znaleźć na jej stronie internetowej <http://www.fundacionrafanadal.com/> (dostęp: maj 2013).

15 Szczegółowe informacje o działaniach podejmowanych przez fundację „Fundação Luís Figo” można znaleźć na jej stronie internetowej <http://www.fundacaoluisfigo.pt/> (dostęp: maj 2013).

16 <http://www.uefa.com/uefa/stakeholders/universities/news/newsid=1680060.html> (dostęp: maj 2013)

17 <http://www.fifa.com/aboutfifa/footballdevelopment/education/cies/havelangescholarship.html> (dostęp: maj 2013)

18 <http://www.iaaf.org/development/scholarships/index.html> (dostęp: maj 2013).

19 <http://www.olympic.org/university-relations> (dostęp: maj 2013).

Olimpiad Specjalnych²⁰;

Igrzysk Paraolimpijskich²¹;

- Igrzysk Olimpijskich Niestyszących²².

Sport pozwala także na włączenie do społeczeństwa osób, które są zagrożone fizyczną eliminacją. Taka sytuacja ma miejsce m.in. w Tanzanii, gdzie osoby chorujące na bielactwo (albinizm), spotykają się z wrogością społeczeństwa, które nie akceptuje osób z tą chorobą. Mimo to w Tanzanii stworzony został zespół piłki nożnej Albino United. W jego skład wchodzi tylko osoby dotknięte albinizmem, co pokazuje, że również one mają prawo do szanowania ich godności. Wyrażane jest to poprzez sport²³.

Podobną rolę może pełnić sport dla osób bezdomnych. Od 2003 r. corocznie organizowane są Mistrzostwa Świata Bezdomnych w Piłce Nożnej²⁴. Biorą w nich udział osoby wykluczone oraz bezdomne. Same mecze rozgrywane są na boiskach, które zbudowane są na ulicy. Zadaniem mistrzostw jest zwrócenie uwagi na osoby bezdomne i poprawa ich sytuacji. W imprezie bierze udział także reprezentacja Polski. Jej przedstawiciele w 2005 i 2007 r. zajęli 2. miejsce, a w 2004 i 2006 r. 3. miejsce²⁵. Poprzez sport do społeczeństwa przywracane są także osoby, które zostały poddane amputacji kończyny dolnej (zawodnicy z pola) lub kończyny górnej (bramkarz). Od niedawna w Polsce istnieje Stowarzyszenie Piłki Nożnej Amputowanych „Amp Futbol”, które zachęca takie osoby do gry w piłkę nożną²⁶. Do życia powołana została także reprezentacja Polski w amfutbolu, której celem jest udział w mistrzostwach świata. Pozytywne zachowania często pojawiają się także wśród kibiców różnych dyscyplin sportu. Potwierdzają to przykłady zaczerpnięte ze środowiska polskich kibiców. Dokładają oni starań, by w swoich działaniach promować pozytywne wartości oraz wspomagać osoby potrzebujące. W ostatnich latach kibice angażowali się m.in. w:

walkę z powodzią²⁷;

organizację pomocy dla Polaków na kresach wschodnich²⁸,

20 Olimpiady Specjalne adresowane są do osób z niepełnosprawnością intelektualną powyżej 8. roku życia. <http://www.olimpiadyspecjalne.pl/> (dostęp: maj 2013).

21 Igrzyska Paraolimpijskie adresowane są do sportowców z niepełnosprawnością fizyczną. Odbywają się co cztery lata na tych samych arenach co Igrzyska Olimpijskiej. <http://www.paralympic.org/> (dostęp: maj 2013).

22 Igrzyska Olimpijskie Niestyszących (ang. *deaflympics*) adresowane są do osób z zaburzeniem słuchu. <http://www.deaflympics.com/> (dostęp: maj 2013).

23 M. Hoferlin (2010) Albino United, *Four Four Two*, nr 2, październik, s. 58-62.

24 Oficjalna strona mistrzostw patrz: <http://www.homelessworldcup.org/> (dostęp: maj 2013).

25 Oficjalna strona Polskiej Reprezentacji Bezdomnych patrz: <http://www.reprezentacjapnu.pl/> (dostęp: maj 2013).

26 <http://www.ampfutbol.pl/> (dostęp: maj 2013).

27 Ogólnopolski Związek Stowarzyszeń Kibiców *Podsumowanie roku 2010*.

28 http://legionisci.com/news/46515_Podziekowania_kombatantow_z_Bialorusi_dla_legionistow.html (dostęp: maj 2013).

- zbiórkę pieniędzy i karmy dla zwierząt w schroniskach²⁹.

Pomoc kibiców ma nie tylko okolicznościowy charakter. Wiele kibicowskich stowarzyszeń, które są oficjalnymi przedstawicielami kibiców poszczególnych klubów, regularnie współpracuje z domami dziecka i otacza stałą opieką ich wychowanków. W swoich zachowaniach i wyczuleniu na potrzeby innych ludzi, kibice są zbliżeni do ogółu społeczeństwa. Podobnie jak jego przedstawiciele angażują się w pomoc osobom potrzebującym³⁰, poszukiwanie osób zagubionych³¹ oraz wspólnie przeżywają chwile ważne dla Polski i Polaków³². Przedstawione powyżej przykłady potwierdzają, że sport może mieć zarówno niszczycielską, jak i twórczą moc. To od człowieka i jego zamiarów zależy, w jakich celach zostanie ona ukierunkowana. Z tego powodu konieczna jest ciągła formacja ludzi zaangażowanych w sport oraz zapobieganie sytuacjom, w których będzie on narzędziem destrukcji jednostki oraz społeczeństwa. Cały czas aktualne pozostają bowiem słowa Jana Pawła II, zgodnie z którymi „obok sportu, który pomaga człowiekowi, istnieje (...) inny sport, który mu szkodzi; obok sportu, który uszlachetnia ciało, istnieje sport, który je poniża i zdradza; obok sportu, który służy wzniosłym ideałom, jest też sport, który zabiega wyłącznie o zysk; obok sportu, który jednoczy, jest też taki, który dzieli”³³.

29 http://legionisci.com/news/47119_Kibice_Legii_pomogli_psom_ze_schronisk.html (dostęp: maj 2013).

30 http://legionisci.com/news/43737_Kibicowskie_aukcje_charytatywne.html (dostęp: maj 2013).

31 http://legionisci.com/news/46407_Zaginal_Henryk_Pochec.html (dostęp: maj 2013).

32 J. Wąsowicz (2011) Król kibiców, *Nowe Państwo*, nr 5/2011, s. 24-25; J. Wąsowicz (2011) Promocja historii narodowej i patriotyzmu w środowisku kibiców piłkarskich, wybrane przykłady. W: Z. Dziubiński, M. Lenartowicz [red.] *Kultura fizyczna a kultura masowa*, Warszawa, s. 423-432.

33 Jan Paweł II, *Przemówienie podczas spotkania ze sportowcami całego świata z okazji międzynarodowego sympozjum na temat Oblicze i dusza sportu w roku wielkiego Jubileuszu*, 28.10.2000.